UOT:378
Nəsirulla NƏSİRLİ
Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti,
fizika-riyaziyyat elmlər namizədi, dosent
n.nasirli@atmu.edu.az
https://orcid.org/0000-0002-9813-7843

Müasir Universitet

Xülasə: Məqalədə Azərbaycanda universitet idarəçiliyi modeli təhlil olunur və bu işdə rektorun rolu qeyd edilir.

Məqalədə göstərilir ki, akademik bilik universitetin dəyərlərinin qorunması və tədris prosesinin düzgün təşkili üçün vacibdir. Eyni zamanda, iqtisadi qeyri-sabitlik və sosial dəyişiklik dövrlərində menecment bacarıqları və sahibkarlıq yanaşması universitetin inkişafı üçün həlledici ola bilər. Sonda isə universitetin struktur bölməsi olan departamentin funksiyaları izah olunur. Departament əsas təhsil proqramlarının təşkili və həyata keçirilməsinə cavabdehdir və universitetin akademik fəaliyyətinin əsas daşıyıcı bölməsidir.

Nəticə olaraq, məqalədə müasir universitetin uğurlu idarə olunması üçün rektorun həm akademik, həm də inzibati sahədə balanslı bacarıqlara malik olmasının vacibliyi qeyd edilir.

Açar sözlər: Azərbaycan universitet modeli, Universitet idarəçiliyi, rektorun rolu, akademik liderlik, menecment bacarıqları, tədris prosesi, elmi fəaliyyət.

Nasirulla NASIRLI

Modern University

Abstract: The article analyzes the university management model in Azerbaijan, focusing on the role of the rector. It is emphasized that academic knowledge is crucial for maintaining the university's values and organizing the educational process properly. Additionally, during periods of economic instability and social changes, management skills and an entrepreneurial approach can be decisive for the university's development. Finally, the functions of the department, which is a structural unit of the university, are explained. The department is responsible for organizing and implementing the main educational programs and is the main carrier of the university's academic activities.
In conclusion, the article stresses the importance of the rector having balanced skills in both academic and administrative areas for the successful management of the modern university.

Keywords: Azerbaijan university model, university management, role of the rector, academic leadership, management skills, educational process, scientific activities.

Насирулла НАСИРЛИ

Современный университет

Абстракт: В статье анализируется модель управления университетом в Азербайджане, с акцентом на роль ректора. Подчеркивается, что академические знания имеют решающее значение для сохранения ценностей университета и правильной организации учебного процесса. Также в период экономической нестабильности и социальных изменений управленческие навыки и предпринимательский подход могут стать решающими для развития университета. В конце статьи рассматриваются функции департамента, который является структурным подразделением университета. Департамент отвечает за организацию и реализацию основных образовательных

программ и является основным носителем академической деятельности университета. В заключение статьи подчеркивается важность наличия у ректора сбалансированных навыков как в академической, так и в административной сферах для успешного управления современным университетом.

Ключевые слова: модель университета Азербайджана, управление университетом, роль ректора, академическое лидерство, управленческие навыки, учебный процесс, научная деятельность.

Bir çox ölkələrdən fərqli olaraq, Azərbaycan universitet idarəçiliyi modelində universitetin rektoru eyni anda iki rolda çıxış edir: ilk akademik xadim və universitet həyatının inzibati komponentinin rəhbəri və təşkilatçısı. Yəni o, həm akademik, həm də təşkilati qərarlara cavabdehdir, provost və prezident vəzifələrini, məsələn, Amerika universitetinin standart modelində effektiv şəkildə birləşdirir. Yəqin ki, heç bir aydın cavabı olmayan bir sual yaranır: rektor güclü akademik xadim olmalıdır, yoxsa ondan ilk növbədə universitetin inkişafı və çiçəklənməsi üçün bütün maliyyə və infrastruktur şəraitini təmin etməyə qadir olan effektiv menecer olmaq tələb olunur?

Bir tərəfdən, akademik bilik lazımdır, çünki rektor universitet və kommersiya firması arasındakı fərqi anlamalı, həm də universitetin unikal xüsusiyyətlərini yüksək qiymətləndirmə qabiliyyətinə malik olmalı, eləcə də onu təmin etmək lazımdır ki, universitetdə tədris prosesinin təşkilini bürokratik məntiq öz üzərinə götürməsin. Nəhayət, çətin ki, elmi mənsubiyyətə malik olmayan şəxs elmi biliklərin istehsalı prosesini təşkil edə bilsin.

Digər tərəfdən, müəyyən dövrlərdə, xüsusən də maliyyə qeyri-sabitliyi dövrlərində, universitetlərin yaşamaq astanasında olduğu və ya sürətli sosial-iqtisadi transformasiya dövrlərində, universitetlərin dəyişən şərtlərə tez uyğunlaşmalı olduğu, təşkilatçılıq bacarıqları, biznes mühiti ilə əlaqə, sahibkarlıq və vəsait toplamaq qabiliyyəti kritik əhəmiyyət kəsb edir. Belə hallarda akademik dünyadakı əlaqələrdən daha çox akademik təcrübə daha vacib ola bilər. Əslində, Azərbaycanda rektorların bir qisminin akademik keçmişi var və onların bəziləri karyeralarını sonradan rektor vəzifəsini tutduqları universitetdə qurublar.

Deportament-təlimin istiqaməti (və ya bir neçə istiqaməti) çərçivəsində əsas təhsil proqramı üzrə tədris fəaliyyətinin təşkili, məzmunu, həyata keçirilməsi və nəticələrinə cavabdeh olan struktur bölməsidir. Deportament universitetin fəaliyyət sahəsinə və ya xidmət edilən fənlərin tərkibinə aid olan şöbələr qrupunu birləşdirən struktur bölməsidir və aşağıdakı proseslərə xidmət edir.

- müəyyən təlim sahəsinin intensiv inkişafı üçün şərait yaratmaq;
- seçilmiş təlim sahəsində bir neçə struktur bölməsinin işini əlaqələndirməklə idarəetməni optimallaşdırmaq;
- struktur bölmələrin səylərinin optimal koordinasiyası və sinergik effektin yaradılması yolu ilə təlim sahəs(lər)ində qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olmaqda səmərəliliyi artırmaq.

Departament-ali təhsil müəssisəsi daxilində şöbələr aşağıdakı şərtlərə eyni vaxtda riayət olunmaqla yaradılır:

- ali təhsil müəssisəsi tərkibinə daxil olan kafedralar arasında ümumi (əlaqəli) təlim sahələrinin olması;
- ali təhsil müəssisəsi daxilində çox sayda kafedraların olması;
- ali təhsil müəssisəsinin bir neçə (birdən çox) fakültənin birləşdirilməsi əsasında formalaşması;
- ali təhsil müəssisəsinin deportament rəhbərlərinə maliyyə və büdcədənkənar vəsaitlər hesabına mükafatlar verməyə hazır olması.

Departament yarandıqda onun funksiaları universitetin rektor müavininin, kafedraların, dekanlıqların, tədris işinin təşkili şöbəsinin bəzi funksiyalarından formalaşa bilər.

İki növ departamentin yaradılması məqsədəuyğun sayılır:

- təşkilatcı departament;
- idarəetmə departamenti.

Birinci tipli departament ("Təşkilatçı") üçün tədris prosesinin idarə edilməsi funksiyalarının kafedra və dekanlıq səviyyəsində şöbələrin fəaliyyətinin əhəmiyyətli dərəcədə mərkəzləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Departamentlər müəyyən bir sahədə təhsil fəaliyyətinin planlaşdırılması, tədris yükünün bölüşdürülməsi, tədris və iş planlarının formalaşdırılması, təhsil proqramlarının və texnologiyalarının işlənib hazırlanması və dəyişdirilməsi üzrə fəaliyyətlərin planlaşdırılması kimi funksiyalara cavabdehdirlər.

İkinci tip departament ("Əlaqələndirici") kafedra səviyyəsində təhsil fəaliyyətinin əsas proseslərinin cəmlənməsini nəzərdə tutur və departament səviyyəsində bütövlükdə istiqamətin inkişafını planlaşdırmaq, təhsil proqramları və texnologiyalarının işlənib hazırlanması və dəyişdirilməsində şöbələrin fəaliyyətini əlaqələndirmək, şöbələrdə təhsilin keyfiyyətinə nəzarət etmək, kontingentlə işləmək funksiyaları həyata keçirir.

Departament yaradıldıqda, növündən asılı olaraq departamentə aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirməyə icazə verilir:

- universitetin strateji inkişaf planının göstəricilərinə uyğun olaraq ərazidə təhsil fəaliyyətinin (o cümlədən kontingent, akademik dərs yükü, maliyyə göstəriciləri, inkişaf proqramı ilə bağlı göstəricilər) planlaşdırılması;
- universitetin elektron məlumat bazasında tədris və iş planlarının formalaşdırılması;
- təhsil nəticələri ilə maraqlanan tərəflərin (işəgötürənlər də daxil olmaqla) ehtiyac və gözləntilərinin təhlilinin aparılması;
- yeni doktorantura və magistratura proqramlarının yaradılmasına dair təkliflərin verilməsi;
- maraqlı tərəflərin müəyyən edilmiş ehtiyaclarını ödəmək üçün təhsil proqramlarının və texnologiyalarının hazırlanması və modifikasiyası üzrə şöbələrin fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi (o cümlədən, şöbələr arasında təhsil proqramlarının hazırlanmasında fəaliyyətin əlaqələndirilməsi);
- departamentin tədris məhsullarının təbliği və yeni kadrların işə qəbulu (sahələr üzrə işə qəbula cavabdehdir;
- müxtəlif mülkiyyət formalı müəssisələrə təhsil xidmətlərinin təşviqi və həyata kecirilməsi üçün kanalların formalaşdırılması;
- müqavilə işlərinin təşkili və həyata keçirilməsi:
- abituriyentlər, müəssisələr və digər sifarişçilər ilə müxtəlif səviyyəli və dərəcəli təhsil proqramları üzrə kadr hazırlığı müqavilələri bağlamaq;
- təhsil alan tələbələrlə bağlanmış müqavilələrdən əlavə müqavilələrin bağlanması;
- müqavilə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsini təmin etmək üçün fəaliyyət iş;
- tədris-metodiki fəaliyyətə dair hesabatların hazırlanması;
- tələbələrlə tədris işinin təşkili;
- peşəyönümü işi üzrə təşkilati tədbirlərin hazırlanması və həyata keçirilməsi.

Karl Jaspers öz tədqiqatında Klassik Universitet fenomenini təhlil edir, onun aktuallığı, müəllifin fikrincə, kilsənin dünyəviləşməsi, xristian ideologiyasının böhranı, universalist mövqelərinin tənqidi ilə bağlıdır 1. Klassik Universitetin formalaşması və inkişafı nəticəsində ictimai həyatın müxtəlif sahələrində xristianlığın təsirini azaltmaq mümkün oldu. Klassik Universitetin yaranma və inkişaf dövrü 17-ci əsrin sonu - 18-ci əsrin əvvəlləridir; bu dövr elmi-texniki biliklərin sürətli inkişafı ilə fərqlənmirdi. Məhz universitetin inkişafı sayəsində elmi inqilabın maddi və mənəvi əsasları yaradıldı. 20-ci əsrə qədər Klassik Universitet cəmiyyətin elmi və sosial-iqtisadi inkişafının aparıcı qüvvəsi kimi mövqe tuturdu. K.Jaspers birgə tədqiqatı

fundamental “universitet ideyası” kimi müəyyən etmişdir. Universitet təhsilinin əsas prinsipi tələbələrin konkret biliklərə yiyələnməsi deyil, tədqiqatda birgə iştirak vasitəsilə biliyin operativ tədqiqat mədəniyyətinə yiyələnməkdir. Belə bir vəziyyətdə müəllim və tələbə tərəfdaş olur, dialoqda iştirak edir, bu da öz növbəsində gələcək mütəxəssisin şəxsiyyətinin formalaşmasına təsir göstərir.

K.Yaspersin təsvir etdiyi Klassik Universitet ideyası yeni nəslin sosial transformasiyalara diskursiv cəlb olunmasını təmin edir.

Vilhelm fon Humboldta görə universitetin fəaliyyətinin əsas prinsipləri tədqiqat və tədrisin vəhdəti və akademik azadlıqdır 2. Bu prinsiplər müəyyən kompromisə əsaslanır, yəni akademik azadlıq dövlətin və cəmiyyətin inkişaf vəzifələri üçün məsuliyyəti öz üzərinə götürür.

Q.Mayer öz tədqiqatında müasir klassik universiteti təsvir edir ki, onun ayrılmaz hissəsi, müəllifin fikrincə, dəqiq, humanitar və təbiət elmləri sahəsində aparıcı elmi-pedaqoji məktəblərdir. Onun düşüncəsinə görə yalnız belə məktəblərin fəaliyyətini təşkil etməklə tədris prosesini yüksək səviyyədə həyata keçirmək mümkündür. Biliklərin yayılması prosesi həm də təhsil-mədəni komponentləri ehtiva edir ki, bu da müasir klassik tipli universitetləri elm, təhsil, maarifləndirmə və mədəniyyət mərkəzi kimi təhlil etməyə imkan verir. Mayer araşdırmasında aşağıdakı nəticələrə gəlir 3:

1. Klassik universitet telekommunikasiya, yeni informasiya texnologiyalarının yaradılması və təbliği mərkəzinə çevrilir ki, bu da onun informasiya mərkəzi kimi rolunu xeyli artırır. Universitetin texnoloji və elmi-təhsil sferalarında koordinasiya və ekspert mərkəzi kimi fəaliyyətinin təşkili vacibdir ki, bu da onun akademik elmi müəssisələr, tədqiqat qrupları və s. ilə inteqrasiyasını asanlaşdırır.

2. XXI əsrdə klassik universitet müxtəlif elmi sahələrdən resursların və texnologiyaların cəlb edilməsini tələb edən, xüsusən sənaye və regional səviyyədə mürəkkəb problemlərin qoyulmasına və həllinə imkan verən fənlərarası tədqiqat və inkişaf mərkəzi kimi mövqe tutur. Belə bir şəraitdə universitetlər sosial-iqtisadi kontekstdə sabitləşdirmə institutları funksiyalarını da yerinə yetirməklə region formalaşdıran strukturlara çevrilirlər.

3. Universitetlər regional tədqiqat və təhsil sistemlərinin “nüvə”sinə çevrilirlər.

4. Qloballaşma proseslərinin tərkib hissəsi kimi yeni tipli universitetlər də beynəlxalq səviyyədə koordinasiya və əməkdaşlıq mərkəzləri kimi mövqe tutmağa başlayırlar.

Hazırda dəyişən sosial-iqtisadi şəraitdə universitetlərin yeni mövqelərinin axtarışı aparılır, müxtəlif ontoloji əsaslar üzərində yeni tipli universitetlər formalaşır.

Məsələ burasındadır ki, universitetdə dominant mövqe bazarın reallıqlarına yaxından bələd olan biznes rəhbərləri və menecerlər tərəfindən tutulmağa başlayıb, professorlar isə tabe mövqeyə keçiblər; universitetin “elm məbədindən bazar yerinə, ticarət platformasına, iqtisadi “bilik satışı korporasiyasına” çevrilməsi prosesini hər yerdə görünməkdədir 4.

Əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin aşağı olduğu ölkələrdə təhsilə yüksək qiymət təyin etməyin mümkünsüzlüyü şəraitində universitetin daha çox tələbə qəbul etməsi vacibdir; Elmi araşdırmalara praktiki olaraq vaxtı qalmayan müəllimlərin dərs yükü artır . Müxtəlif funksiyalarda eyni vaxtda yüksək performans təmin edə bilməyən universitetlərin əksəriyyəti ixtisaslaşır.

Universitetlərin müxtəlifliyi “növlər” və ya “modellər” vasitəsilə təsvir edilir. “Növ” termini universitetin təbii şəkildə formalaşmış spesifik obrazını nəzərdə tutur. Universitetlərin müxtəlifliyini tarixdə təbii olaraq yaranmış və təsnifata uyğun olaraq qəbul edən təhsil tarixi alimləri tərəfindən istifadə olunur. “Model”

termini universitetin özünəməxsus şəkildə yaradılmış (təşkilati və idarəetmə səyləri ilə) xüsusiyyətə aiddir. Bir universitetin inkişafını idarə edərkən hədəf obrazı kimi seçilən "model" menecerlər tərəfindən istifadə olunur. Universitetlər təbii-süni yaradılmış strukturlar olduğundan (onlar tarixdə, onilliklər, bəzən də əsrlər boyu formalaşır; lakin eyni zamanda öz rəhbərləri və dövlət tərəfindən formalaşdırılır), onda hər iki termin qanunauyğundur və konkret universitetin hansısa tipə və ya modelə aid olmasından danışmaq olar. Bu araşdırmada aşağıdakı universitet modelləri müzakirə olunur:

1. Klassik universitet.

2. Sahibkarlıq universiteti.

3. Universitet – "kadrlar hazırlayan".

4. Tədqiqat universiteti – "düşüncə fəaliyyəti".

5. Korporativ universitet.

6. Şəbəkə universiteti.

7. Virtual universitet.

Bir qayda olaraq, universitet dedikdə, digər ali təhsil müəssisələri arasında ən yüksək səviyyədə təhsil verən klassik universitet nəzərdə tutulur. Tədqiqatda, klassik universitet modelinə uyğun gəlməyən digər universitetlər də çox vaxt qeyri-mükəmməl imitasiya (məsələn, pedaqoji, texniki və digər institutlar) və ya yalnız metaforik mənada universitetlər kimi ("distant təhsili təmin edən açıq" universitetlər) nəzərə alınır. Avropa və ABŞ-da əsrlər boyu mövcud olan Bolonya, Oksford, Kembric, Salamanka kimi ən qədim universitetlər bu tip üçün nümunədir. Ali təhsil müəssisələrinin bu sinfi yüksək səviyyəli, elm və təhsilin inteqrasiyası ilə seçilir 5.

Klassik universitet modelinin bir neçə milli variantı var 6:

Elmi və təhsil fəaliyyətinin universitet həyatının ayrılmaz şəkildə əlaqəli komponentləri olduğu Alman modeli ("Humboldt") tədqiqat universiteti; tələbələr qabaqcıl elmə daxil olmaqla tədqiqat fəaliyyətlərində təcrübə qazanırlar;

internat universitetinin Britaniya modeli (tələbə və ona həvalə edilmiş repetitor arasında fərdi dərslər formasında tələbələr və müəllimlər arasında sıx ünsiyyətə əsaslanan Oksbridge modeli);

"böyük məktəblər"in fransız modeli (özünü idarəedici elit kimi təsdiqləyən meritokratik icmanın xüsusi atmosferinə malik kasta universitetləri);

Çikaqo modeli (universitet kursu açıq humanitar fokusla ümumi təhsil proqramına əsaslanır).

Klassik universitet müasir multidissiplinar təhsil verir 7 .Texniki, kommersiya, tibb və ya kənd təsərrüfatı universitetlərindən fərqli olaraq, universitet təhsil və elmi tədqiqatların geniş sahələrini (təbii, "dəqiq", sosial, humanitar elmlər) əhatə edən bölmələri (institutlar, fakültələr, şöbələr və s.) ehtiva edir. Universitet ənənəvi olaraq elmi məktəblərin ənənələrini cəmləşdirən və diqqətlə qoruyan, eyni zamanda elmi biliklərin müxtəlif sahələrinin (təbii, texniki və humanitar sahələr) yenilənməsində əsas rol oynayan elmin qalası hesab olunur.

Avrasiya Universitetlər Assosiasiyasının ekspert qrupunun fikrincə, klassik universitetlərin ən mühüm xüsusiyyətləri yüksək səviyyəli mütəxəssis hazırlığı, tələbələrin təbiətşünaslıq və humanitar fənlərin optimal kombinasiyası ilə müxtəlif elm sahələri üzrə əsas biliklər əldə etmək bacarığı, mənəvi və mədəni dəyərləri formalaşdırmaq və yaymaq bacarığı, elmi işdə fundamental tədqiqatların üstünlük təşkil etməsidir. Bu

xüsusiyyətlər klassik universitetlərin xüsusi rolundan danışmağa imkan verir. Həqiqətən də, hazırda ən mühüm texniki və texnoloji problemlərin həlli, bir qayda olaraq, elmlərin qovşağında baş verir və fundamental tədqiqatlara əsaslanır. İqtisadiyyatın mülki sektorunda texnika və texnologiyanın inkişafı, yeni nəsil silahların yaradılması, əhalinin həyatının, ekoloji və texnoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün yeni həll yollarının axtarışı və digər kritik əhəmiyyətli inkişaflar ali təhsilli mütəxəssislər olmadan mümkün deyil.

Klassik universitetlər dövlətdə və cəmiyyətdə baş verən proseslərə təkcə məzunları vasitəsilə deyil, həm də sosial-iqtisadi sferanın bütün sahələri üzrə müxtəlif tətbiqi və eksperimental konstruktor işlərinin əsasını təşkil edən fundamental elmi tədqiqatların nəticələri ilə təsir göstərir.

Universitetlərdə, bir qayda olaraq, digər ali təhsil müəssisələrinə nisbətən daha yüksək ixtisaslı müəllimlər çalışır. Bu, universitetlərə yeni ixtisaslar və istiqamətlər üzrə kadr hazırlığı açmağa, tələbələrin ikinci, əlavə ixtisas əldə etmələrinə şərait yaratmağa imkan verir. Klassik universitetlərin intellektual potensialı onlara təhsilin məzmununda və texnologiyalarında müxtəlif dəyişikliklərin, xüsusən də fundamental hazırlığın gücləndirilməsi, fənlərarası biliklərin ötürülməsi, tədris prosesində elmi tədqiqat texnologiyalarından fəal istifadə kimi sınaq meydançası olmağa imkan verir. Universitetlər ali təhsilin məzmun və metodlarında innovasiyaların episentri olmağa, sonra bütün ali təhsil müəssisələrinə yayılan "dəyişiklik dalğaları"na təşəbbüs göstərməyə çağırılır. Klassik universitetlər aspirantura və doktorantura yolu ilə yüksək ixtisaslı kadrların genişmiqyaslı hazırlanması ilə xarakterizə olunur. Universitetlər təhsil sistemi üçün yeni səviyyəli magistrlərin - mütəxəssislərin buraxılışını həyata kecirir.

Bir çox universitetlər yenidənhazırlanma və ixtisasartırma sistemləri yaradır, digər müəssisələrlə sıx əlaqələr qurur. Beləliklə, fasiləsiz təhsil, ömür boyu təhsil sisteminin özəyinə çevrilən klassik universitetlərdir. Klassik universitetlərin fərqləndirici xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onların məzunları istisnasız olaraq bütün fəaliyyət sahələrində çalışırlar: iqtisadiyyat, elm, təhsil, idarəetmə, mədəniyyət. Məhz klassik universitetlər ali təhsil sistemi üçün xüsusilə humanitar, təbiət elmləri və dəqiq elmlər sahələri üzrə müəllim kadrları hazırlamağa peşəkar yanaşır. Klassik ali məktəblərdə təhsil prosesinin fundamental və tətbiqi elmi tədqiqatlarla inteqrasiyası əsasında yerli təhsilin, elmin, texnologiyanın və yüksək texnologiyalı məhsulların istehsalının prioritet inkişaf istiqamətlərini təmin etmək üçün kadrların təkmilləşməsini həyata keçirmək mümkündür. Beləliklə, klassik universitetlər ali təhsil müəssisələrinin xüsusi qrupudur ki, ali təhsilin istənilən islahatları zamanı öz spesifikliyini qoruyub saxlamalıdır.

Sahibkarlıq universitetləri universitetin xüsusi növü və ya modeli kimi kifayət qədər inert və müasir dünyanın çağırışlarına tam cavab verməyən klassik universitetlərə qarşı çıxmışlar. Bu o demək deyil ki, klassik universitetlər sahibkarlıq universitetləri ilə əvəz olunur – bu tiplərin hər biri müasir dünyada özünəməxsus "nüfuz" tapır. Sahibkarlıq universitetləri müasir ali təhsilin dinamik inkişaf edən strukturlarından biridir.

Hər dəfə universitetin transformasiyası onun məqsəd və ideologiyasına, tədris prosesinin istiqamətlərinə və məzmununa, professor-müəllim heyətinin fəaliyyətinin xarakterinə, universitet korporasiyasının xarakterinə təsir göstərir.

Sahibkarlıq universitetləri müasir ali təhsilin dinamik inkişaf edən strukturlarından biridir. Bir sıra Avropa, Amerika və inkişaf etmiş ölkələrin universitetləri təhsil fəaliyyətinin və elmi tədqiqatların yüksək səviyyədə kommersiyalaşdırılması və sahibkarlıq iş tərzi ilə seçilən uğurlu mövqe tuturlar 8 . Sahibkarlıq üç zəruri elementdən ibarətdir: təşkilati fəaliyyət; dəyişiklərə başlanması; pul gəliri uğurun məqsədi və meyarı kimi.

Universitetlə əlaqədar "sahibkarlıq təşkilatı" dedikdə:

1) öz fəaliyyətini məqsədyönlü innovasiyaya əsaslandıran, risk və dinamik tələbat şəraitində fəaliyyət göstərə bilən təşkilat;
2) gəlirli fəaliyyətlə məşğul olan və ilk növbədə öz imkanlarına arxalanan iqtisadi cəhətdən səmərəli təşkilat;
3) çevik şəbəkə strukturuna malik liberal təşkilat;
4) müvəffəqiyyətin əsas amillərinin insanlar, qruplar və onların səriştəsi olduğu, insanların işinin fayda və risk balansına əsaslandığı təşkilat;
5) menecerləri işçilərin hərəkətlərini planlaşdırmağa və onlara nəzarət etməyə deyil, təşkilatın strategiyası çərçivəsində fəaliyyətlərinə hər cür dəstəyi təmin etməyə üstünlük verən bir təşkilatdır ki, bu məqsədlə menecerlər hüquq və vəzifələri mümkün qədər icraçılara həvalə edir;
6) istehlakçıya, ehtiyaclarındakı dəyişikliklərə operativ və çevik reaksiya verən bir təşkilat.

P. Schulte 9 qrupunun ekspertlərinin fikrincə, sahibkarlıq universitetinin iki əsas məqsədi var:

- sahibkarlığa yönəlmiş təhsil proqramları təklif etməklə öz biznesini qurmaq istəyən insanlara təhsil vermək;
- biznes inkubatorlar, texnoparklar və s. təşkil etməklə sahibkarlıq institutu kimi fəaliyyət göstərmək, tələbələri və məzunları bu fəaliyyətə cəlb etmək, onlara öz şirkətlərini yaratmağa kömək etmək.

Belə ki, sahibkarlıq universiteti təkcə biznes sahəsində və ona aid olan sahələr üzrə təlim və tədqiqat işləri aparmır, həm də öz sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirir ki, bunun da nəticəsində onun fəaliyyətinin maliyyə bazası iri korporasiyaların, dövlətin investisiyalarından, həmçinin gəlirlərdən ibarətdir. Yüksək şaxələndirilmiş maliyyə mənbələrinə irimiqyaslı layihələrin, o cümlədən beynəlxalq layihələrin həyata keçirilməsi, innovativ texnoloji məhsulların yaradılması və tətbiqi, sınaq və kiçik istehsal, məsləhət xidmətləri, sosial və mədəni xidmətlər daxildir. Sahibkarlıq universiteti hələ biznes tərəfindən araşdırılmamış sahələrdə sahibkarlıq layihələrinin təşəbbüskarı olmaqla, digər qurum və şirkətlərlə əməkdaşlıq edərək regional, milli və qlobal səviyyədə sosial-mədəni və iqtisadi inkişafa böyük töhfə verir.

İ.M.Qaynutdinovanın fikrincə, sahibkarlıq universiteti təkcə biznes və digər sosial-iqtisadi sahələr üzrə kadr hazırlığı və tədqiqat işləri aparmır, həm də universitetlərə iri korporasiyalardan, hökumətdən iri maliyyə investisiyalarının cəlb edilməsinə və universitetin öz sahibkarlıq fəaliyyətindən gəlir əldə etməsinə kömək edir10.

Sahibkarlıq universitetinin təşkilati xüsusiyyəti onun sahibkarlıq xarakterli innovativ fəaliyyətə yönəlmiş aktiv və təşəbbüskar siyasətidir ki, bu da strukturun yenidən qurulması yollarının axtarışında, universitetin öz fəaliyyətindən əldə etdiyi gəlirin artırılmasında, bazarda mühüm oyunçu olmaq cəhdində, öz qaydalarına uyğun olaraq biznesin aparılmasında ifadə olunur 11.

Mütəxəssislərin fikrincə, sahibkarlıq universitetinin innovativ modelinin elementləri arasında ən universalı bunlardır:

- idarəetmə fəaliyyətinin gücləndirilməsi,

- periferiyanın genişləndirilməsi və inkişafı,

- maliyyə mənbələrinin şaxələndirilməsi,

- akademik şöbələrin stimullaşdırılması və inteqrasiya olunmuş sahibkarlıq mədəniyyətinin inkişafı.

Sahibkarlıq universiteti, hər hansı bir kommersiya müəssisəsi kimi, işçiləri arasında təşkilatın strateji siyasətinin bir hissəsi kimi dəyişikliklərin qəbulunu nəzərdə tutan müəyyən korporativ mədəniyyəti inkişaf etdirməyə çalışır. Belə bir mədəni perspektivin tətbiqi ilə universitet həyatının simvolik tərəfi, eləcə də institusional kimlik və işgüzar nüfuzu dəyəli əhəmiyyət kəsb edir.

Sahibkarlıq universiteti eyni anda bir neçə istiqamətdə fəaliyyət göstərir:

- təhsil xidmətləri,
- elmi araşdırmalar,
- beynəlxalq təhsil layihələri.

Amerikalı tədqiqatçılar H.Torp və B.Qoldşteynə görə, sahibkarlıq universiteti 12:

1) tələbələrə öz bizneslərini necə qurmağı və idarə etməyi öyrədən peşə məktəbi deyil. Bu, aparıcı tədqiqat universitetlərinin vəzifəsi deyil;
2) kommersiya təşkilatının bilavasitə analoqu deyil, bir əsrlik tarixə və formalaşmış korporativ mədəniyyətə malik unikal təhsil icmasıdır ki, bu da öz növbəsində universitetin sahibkarlıq ruhunun hərəkətverici qüvvəsidir;
3) yeni şirkətlər yaratmaq üçün sadəcə montaj xətti (konveyer) deyil. Mürəkkəb problemlərin həllinə yönəlmiş prioritet tədqiqatlar çox vaxt yüksək gəlirli müəssisələrin yaradılmasına gətirib çıxarır. Bununla belə, gündəlik işlərin çoxu akademik dairələrdə deyil, startapların gündəlik yaradılması üçün daha əlverişli olan sahibkarlıq mədəniyyətinə malik innovasiya mərkəzlərində baş verir;
4) ölkənin iqtisadi inkişafını idarə edən orqan deyil, çünki universitet əməkdaşlarının hamısı yeni müəssisələrin, texnoloji mərkəzlərin yaradılmasında və ya mövcud zərərlə işləyən müəssisələrin yeindən formalaşdırılması sahəsində mütəxəssis deyillər. Demək olmaz ki, universitetlərdə yaradılan və yeni müəssisələrin yaradılmasında və ya mövcud müəssisələrin strukturunun yenidən qurulmasında tətbiq edilən yeniliklər (xüsusilə dövlət-özəl tərəfdaşlıq formasında) iqtisadi inkişafa töhfə vermir. İqtisadi inkişaf- sahibkarlıq universitetinin uğurlu fəaliyyətinin əlavə məhsuludur. Belə ki, geniş mənada universitet çoxillik ənənələrindən və korporativ mədəniyyətindən əl çəkərək sahibkarlıq qurumuna çevrilmir.

Digər amerikalı tədqiqatçı C. Ropkeyə görə, sahibkarlıq universiteti aşağıdakı tələblərə cavab verir:

- təşkilat kimi sahibkarlıq davranışı nümayiş etdirməlidir;
- müəllimlər, tələbələr və universitet işçiləri sahibkar olmalıdırlar;
- universitet və ətraf mühit arasında qarşılıqlı əlaqə universitet və regionun "struktur birləşməsinə" səbəb olmalıdır 13.

Universitetin beyin mərkəzi formatına keçid strategiyasını həyata keçirilməsində ilk addım inkişaf üçün yeni istiqamətin formalaşdırılmasıdır. Belə bir formulaya keçid, ya hökumət strukturlarının əmri ilə, ya da hansısa sahədəki vəziyyətlə bağlı narazılıqla müəyyən edilə bilər. Problemi strukturlaşdırmaq və onun inkişaf üsullarını müəyyən etmək üçün Rusiyada dar bir ekspert dairəsi üçün bir neçə giriş seminarları keçirilir. Bundan sonra öz vəsaiti hesabına maliyyələşdirilən İşçi Qrup formalaşır. İşçi qrupu nəticələrə əsasən geniş müzakirə üçün, o cümlədən müxtəlif dövlət strukturlarına "təqdim edilən" hesabat hazırlayır. Sifarişçi müəyyən edilir – yəni islahatı "təbliğ etmək" kimi siyasi vəzifəni öz üzərinə götürməyə hazır olan hakimiyyət tərəfdaşı.

İkinci mərhələ - sifarişçi (müştəri) ilə işləməkdir. Beləliklə, islahat rəsmi forma alır və bürokratik formada həyata keçirilir. Beləliklə, bir tərəfdən hadisələrin analitik dəstəyi üçün sifarişlər

qəbul edilir, digər tərəfdən isə islahatdan kənara çıxmaların və mümkün inzibati çıxılmaz nöqtələrin erkən müəyyən edilməsi məqsədi ilə problemin hərtərəfli monitorinqi davam etdirilir.

Üçüncü mərhələ - inkişafın "sifarişçiləri" - universitetin tərəfdaşları dairəsini genişləndirir. İslahat irəlilədikcə, adətən nəzərə alınmayan problemlər ortaya çıxır və vətəndaş cəmiyyətinin həmin elementləri və ya onları təmsil edən hakimiyyət orqanları ilə rezonans yaranır. Bu zaman universitet müxtəlif intellektual, güclü və sosial qrupların ünsiyyətçisi kimi çıxış edir. Bu "yetkin" mərhələdə universitet həm "akademik" bloku, həm də əlavə təhsil bloku üçün möhkəm intellektual əlavə alır. Belə ki, universitetin kafedraları fasiləsiz rejimdə çalışaraq çoxsaylı tədqiqatların nəticələrini təbliğ edir, müxtəlif layihələr üzrə hesabatlar təqdim edir, dövlət siyasətinin bir sıra əsas istiqamətləri üzrə intellektual dizaynı təmin edir. Qeyd olunan bütün hallarda bölmələr yeni ideyaların, təkliflərin, həllərin və ssenarilərin yarandığı, müzakirə edildiyi və sınaqdan keçirildiyi eksperimental və tətbiqi platformalardır. Nəticədə, layihə sənədləri səlahiyyətli orqanlara ünvanlanmış, müəyyən dövlət qurumları tərəfindən qəbul edilən və ya rədd edilən, diqqətlə hazırlanmış tövsiyələrlə ortaya çıxır.

Tədqiqat universitetlərinin təşkilinin xüsusiyyətlərindən bəzi ekspertlərin əsərlərində də bəhs edilir 14-15.

Yüksək keyfiyyətli tədqiqat universitetlərinin ən uğurlu tərifini və onları uğurlu edən əsasları və şərtləri başa düşməyin açarını axtarmaq üçün bir sıra ekspertlərin gəldiyi nəticələrə 16-da baxmaq olar.

Ədəbiyyat

1. Ясперс К. Идея университета / пер. с нем. Т. В. Тягуновой; ред. перевода О.Н. Шпарага ; под общ. ред. М.А. Гусаковского. – Минск : БГУ, 2006. – 159 с.
2. Шнедельбах Г. Университет Гумбольдта // Логос 5-6 (35), 2002.
3. Майер В.Г. Классические университеты: современность и перспективы /Майер В.Г., Бабанский М.Д. //Университетское управление: практика и анализ.-2002.-№ 2.-С.20-21.
4. Покровский Н.Е. Побочный продукт глобализации: университеты перед лицом глобальных изменений // Общественные науки и современность. 2005. №4. С.148-154
5. Прокопьев В.П. О признаках классического университета // Университетское управление: практика и анализ. 2000. № 2 (13)
6. Строгецкая Е.В. В поисках модели современного // Высшее образование сегодня. – 2009. - № 3. – С. 15-17
7. Горохов П.А. На передовой строительства страны должен находиться классический российский университет / «Оренбургский университет». – 2005. - № 3.
8. Шкуратов С.Е. Развитие университета как предпринимательской организации. [Электронный ресурс] URL: http://viperson.ru/wind.php?ID=425641
9. Schulte, P. The Entrepreneurial University: a Strategy for Institutional Development / P. Schulte // Higher Education in Europe. - 2004. - Vol. 29. - No 2. - p. 187-193.
10. Гайнутдинова И.М. Модели управления высшей школой в условиях глобализации и международной интеграции: предпринимательский университет / Вестник Военного университета. 2010. № 1 (21). С. 21 – 25.
11. Clark B.R. Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation. N. Y. : Pergamon Press, 1998.
12. Thorp H., Goldstein B. The Entrepreneurial University // http:// www. insidehighered. com/ views/2010/09/27/thorp
13. Ropke J. The Entrepreneurial University: Innovation, academic knowledge creation and regional development in a globalized economy. N.Y., 1998.

14. Кузьминов Я. Центры мозговых атак? Атакуйте! // Со-Общение, 2002, №10.
15. Материалы выступления А.Волкова на семинаре НИУ ВШЭ, ноябрь 2012 г., URL: www.strf.ru
16. Дорога к академическому совершенству. Становление исследовательских университетов мирового класса : пер. с англ. / под ред. Ф.Дж. Альтбаха, Дж. Салми. – Москва : Весь мир, 2012. – 382 с.

Məqalənin redaksiyaya daxilolma tarixi: 16.09.2025

Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 17.09.2025

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 25.09.2025